

Het Kiki-Boeba-effect

Taal en muziek bekeken vanuit de Himalaya van het brein

Voor Mens en melodie nr 5/2009

door Floor Buschenhenke

Kijkt u even naar de twee stervormige vlekken hieronder.

De ene heet Kiki, en de andere Boeba. Weet u welke naam bij welke vorm hoort? Waarschijnlijk kiest u ervoor, net als 98% van de mensen, om de ronde vorm Boeba te noemen, en de scherpe vorm Kiki. Dit is het Kiki-Boeba-effect.^[noot1] Het laat zien dat de koppeling tussen talige geluiden en visuele vormen niet geheel willekeurig is. De manier waarop de mond ‘harde’ geluiden zoals de k-klank vormt is zelf ook ‘hard’. Voor een b-klank neemt de mond een ronde vorm aan. Dat in het Romeinse schrift de letter *k* scherpe hoeken heeft, en de letter *b* een ronde vorm bevat, is mogelijk ook een Kiki-Boeba-kwestie. Het letterbeeld is echter niet de oorzaak van het effect, ook sprekers van het Tamil, en Engelse peuters van twee maken dezelfde keuze.

Het Kiki-Boeba-effect toont aan dat iedereen op conceptueel niveau een beetje synesthesie heeft. ‘Echte’ synestheten krijgen een prikkel binnen via hun ene zintuig, en hebben hieraan gekoppeld tegelijkertijd een ervaring in een ander zintuig. Ze horen muziek en zien daar kleuren bij, of koppelen aan alle letters een eigen geluid. Synestheten hebben waarschijnlijk meer verbindingen behouden in hun hersenen dan niet-synestheten. In de eerste levensjaren wordt er normaliter flink gesnoeid in een aantal van dat soort verbindingen.

Dat de meeste mensen een beetje synesthesie hebben, wil zeggen dat we aan de indrukken van onze zintuigen abstracte kenmerken toekennen, zoals ‘hard’ en ‘zacht’. Deze abstracte kenmerken kunnen we vertalen van het ene zintuig (bijvoorbeeld gehoor; een hard geluid) naar het andere (zicht; een harde vorm, een harde kleur). Voor de componisten en dichters die aan deze editie van de Nederlandse Muziekdagen hebben meegewerkt is dit wellicht een schrale troost. Zij hebben gezweet, geploeterd, en veel heen en weer gemaaid om poëzie en muziek met elkaar te laten versmelten. Saskia de Jong en Florian Magnus Maier wisselden bijvoorbeeld niet alleen hun eigen tekst en geluid uit, maar ook films, boeken, kunstwerken en muziek. Na verkenning van hun voorkeuren en voorbeelden kwamen ze tot een thema, dystopie (toekomstbeeld dat het tegendeel van een utopie behelst). Gelijktijdig gaven ze dit thema conceptueel vorm in hun eigen medium.

Pete Harden van ensemble Klang werd geprikkeld door een anti-Kiki-effect; de Nederlandse harde g en r doen zelfs de liefste Nederlandse woordjes heel bruut en schurend klinken in zijn Britse oren. Of zoals wel eens gezegd wordt: 'Het Nederlands is geen taal maar een keelziekte.' Deze botsing tussen klank en concept inspireerde Ilja Leonard Pfeijffer weer om een gedicht boordevol harde g's te maken dat een komische ode aan onze taal is.

Hoe doet u nu uw voordeel met al deze informatie? Zoals de Tragically Hip al zongen: 'Don't tell me what the poets are doing, in those Himalayas of the mind.' (overigens refererend aan dichtregels van C. Day Lewis: 'Those Himalayas of the mind / Are not so easily possessed.') Poëzie heeft de reputatie moeilijk te zijn, en vooral: onbegrijpelijk. Van huis-tuin-en-keukentaal verwachten we dat ze begrijpelijk is, anders communiceert het zo lastig. Omdat een gedicht van taal (soms zelfs van huis-tuin-en-keukentaal) gemaakt is, verwachten sommigen ook van een gedicht dat het op dezelfde manier begrijpelijk moet zijn. En veel hedendaagse gedichten zijn alles behalve begrijpelijk. Zolang je alleen maar binnen de 'gewone' taal en binnen het gedicht zelf naar logische betekenis zoekt, raak je bij veel moderne poëzie net zo gefrustreerd als de zen-monnik die maanden piekert over het oplossen van een koan (paradoxaal raadsel) als 'wat is het geluid van één klappende hand?'

Micha Hamel heeft het elders in dit nummer (p. 6) over de verhouding bij composities tussen 'wat het betekent' en 'wat het oproept'. In het geval van een Kiki-Boeba-effect is die verhouding heerlijk harmonieus, bij een schurende harde g in een vriendelijk woord als 'groetjes' is die verhouding stormachtig te noemen. In de door Hamel geprogrammeerde concerten zult u harde betekenissen schoorvoetend op zachte klanken zien lopen, en krachtige geluiden horen samengaan met verlegen woorden. Componist Maarten Ornstein belooft bij een dramatisch tekstfragment (van Piet Gerbrandy) juist geen dramatische noten te schrijven, maar dwarse. Dichter Saskia de Jong vraagt om een open luisterhouding. Niet te veel zoeken naar betekenis, maar het ondergaan van de kruisbestuiving tussen poëzie en muziek.

Het idee om poëzie en muziek samen te laten gaan past in onze synesthesische tijden. Dit is een tijd van kruisbestuivingen in de kunst. Tussen poëzie en muziek, klank en betekenis, hard en zacht. De moderne poëzielezer en kunstenaar is 'meervoudig geletterd'.^[noot2] Deze meervoudigheid is ontstaan onder invloed van globalisatie, digitalisatie en de steeds groter wordende invloed van de media op de samenleving. Het gelezende wordt niet alleen in verband gebracht met andere literaire teksten, maar ook met films, internetteksten, liedjes en games. Onze cultuur stimuleert dus het maken van verbindingen tussen kunstvormen.

De niet-wetenschappelijke hypothese die we u voor deze Muziekdagen meegeven is dan ook: synesthesie is toekomstmuziek, in de letterlijke betekenis van het woord. Onze hersenen zullen ingespeeld raken op deze kruisbestuivende, meervoudige ervaringen, en de extra verbindingen die nu alleen de 5% synestheten van de populatie hebben, zullen gemeengoed worden. Uw eigen potentieel aan hersenverbindingen is weliswaar behoorlijk uitgedund in de eerste jaren van uw bestaan, maar het goede nieuws is dat ook oude hersenen nog volop nieuwe verbindingen kunnen maken.^[noot3] Door het beluisteren van deze reeks concerten zullen uw hersenen nieuwe verbindingen leggen, zal uw soep iets stekeliger gaan

smaken, en uw 3 iets groener worden. Het Kiki-Boeba-effect is slechts de voorbode van al dit moois...

[noot1]Köhler, *Gestalt Psychology*, 1929

[noot2]Vaessens, 'Lezen in een interdisciplinaire, multimediale cultuur'

[noot3]Sitskoorn, *Het maakbare brein*